

כיסוי שער לכלה בליל חופתה

הקדמה לסוגיא זו

איתא בכתובות דף עב. וז"ל ראשה פרוע דאורייתא היא דכתב ופרע את ראש האשה, ותנא דבי רבי ישמעאל: אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש. ע"כ. ומפשט לשון הגמרא איסור פריעת ראש לאשה הוי מה"ת דמקשה על המשנה שכולל פריעת ראש בכלל דת יהודית "ראשה פרוע דאורייתא היא!". אע"פ שיש שכתבו שאיסור רק מדרבנן כמ"ש התרומת הדשן ס' רמב העיקר כמ"ש רוב הראשונים דהוי מה"ת. בכללם הוא המגיד משנה (אי"ב כא: א), מאירי (כתו' עב. ד"ה אמר המאירי אלו), ריא"ז (פסקים כתוב' ז: ב: ב) והרשב"ץ (זוהר הרקיע עשין קלז: נב) ועיין עוד שו"ת יחזה דעת (ח"ה ס' סב). וכן פסקו הפוסקים דהוי מן התורה וכ"כ הבאר שבע (ס' חי), מג"א ס' עה ס"ק ד, אג"מ או"ח ח"א ס' נז, והיחזה דעת ח"ה ס' סב. עיין באריחות דברי ר' אליהו ברוך שולמאן בכתב העת Tradition בשנה תש"ע באריכות אי הוי דאורייתא וגם שהדין אינו משנה בזמנינו. עלינו לדעת, על מי חל חיוב זה? ולמה?

א. אנוסה

משמע מפשט לשון הגמרא שכל בנות ישראל בכלל החיוב לכסות ראשן אחד הבתולה ואחד הנשואה. ויש ראייה גדולה לזה מהספרי (פ' נשא פיסקא יא) וז"ל ופרע את ראש האשה וכו' לימד על בנות ישראל שהן מכסות ראשיהן ואע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר ותקח תמר אפר על ראשה עכ"ל. ומשמע שיש דין כיסוי הראש לאנוסה כתמר ולא רק אשת איש. וכן משמע בפירושו בהרמב"ם הל' אי"ב פכ"א ה"ז וז"ל לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש בשוק אחת פנויה ואחת אשת איש עכ"ל. ובלשון הזה הובא בטור וש"ע (אה"ע ס' כא סעיף ב). אבל באמת זהו מח' בין האחרונים דס"ל להבאר היטב (שם ס"ק ה) שבעולה צריך לכסות ראשה והקשה עליו הפתחי תשובה (שם ס"ק ב) שמצינו להב"ח (שם ד"ה לא ילכו), פרישה (שם ס"ק ג), ח"מ (שם ס"ק ב), ב"ש (שם ס"ק ה), והפנים

מאירות (ח"א ס' לה) דסברי שאינה חייבת, אבל באמת מצינו השו"ת שבות יעקב (ח"א ס' קג) שהביא הב"ה בעצמו להלך וגם הדגול מרבבה (אה"ע ס' כא ס"ב) שהסקימו להבאר היטב שארוסה חייבת. וכן פסק המ"ב ס' עה ס"ק יא.

והשבות יעקב הנ"ל באמת הביא הספרי הנ"ל דמפורש שארוסה חייבת לכסות ראשה. וגם הביא ממש' ריש פ"ב דכתוב' דמשמע שכל בעולה צריך לכסות ראשה וראשה פרוע כתובתה מאתים. וכן היבא הדגול מרבבה הנ"ל אותו דיוק ממש בירושלמי שם (כתוב' פ"ב סוף ה"א) כמ"ש השבו"י. וע"ע באוצר הפוסקים אה"ב ס' כא ס"ב בשם היד יצחק ח"ב ס' קצד דתלוי במח' ראשונים אם הבבלי מסכים לשיטה זו של הירושלמי. קשה לי לפ"ת, למה לא תתחייב אנוסה לכסות שיערה? ומ"ש מגרושה או אלמנה שהסקימו האחרונים הנ"ל שצריכות לכסות שערן?

הנה בשו"ת פנים מאירות הנ"ל המחבר משיב לשואל שחשב לכוף אנוסה לכסות ראשה שאין אנו צריכים לכופה שהרי האיסור לילך בגילוי ראש אינה דאורייתא. וז"ל והא דנהגו לכסות ראשה עושים לטובתה שלא תהיה חרפה וגדופה לכל עובר אורח שיראה אותה כריסה בין שיניה וידע שזנתה עכ"ל וע"ש. בעצם מש' דפטורות הבתולות לגמרי וגם האנוסה רק חייבת מטעם מנהג ואם לא ניחא לה במנהג זה יכל להפקיע עצמה ממנה משום דטעם המנהג רק בשביל טובתה כמ"ש. ולמה מעיקר הדין הבתולות ואנוסות פטורות? בסתימה רק ציין למג"א ס' עה סק"ג וכתב ודבריו הם יתר שלא תמוט ע"כ. להלן נחזור בס"ד לדברי המג"א.

ב. ארוסה

עיין עוד בפ"ת שהביא מח' אם ארוסה צריך לכסות ראשה. ועיין בשו"ת חוות יאיר (ס' קצו) שכתב לגבי א' שרצה לקדש אשה כשאשתו עדיין חיה אלא חולה מאד ובכלל לא רצה להתיר בשום צד היתר משום דהוי דבר תמוהה ומנהג שאינה כשירה כלל. ובתוך דבריו דחה הרעיון לקדשה ולא יעבור חרם ר"ג אם רק מקדשה ולא ינשאנה עד שתמות אשתו משום דא"כ הארוסה תתצרך לכסות ראשה. וראה בהמשך דברי החו"י וז"ל ואפילו את"ל דארוסות בזמן הש"ס היו הולכות פרועות ראש היינו מפני שהיו בימיהם האירוס זמן רב לפני הנשואין ויש כמה חילוקי דינים ביניהם כמ"ש טור וש"ע שם סי' נ"ד לכן כל כמה שלא נישאת אפשר שגם בהילוכה ומלבושיה היה כמנהג הבתולות והכי משמע בש"ס [משמע דמכוון לראיה

של הפנים מאירות ועוד אחרונים ממש' ריש פ"ב דכתוב' אם יש עדים שיצאת בהינומא וראשה פרוע כתובתה מאתים ע"כ, משמע בפירוש דאף ארוסה בתולה כשנשאת לא כיסתה ראשה שכתובתה מאתים. [מש"כ בימינו דאין בין קידושין ונישואין כלום כל שנתקדשה ראוי שתתנהג כמנהג נשים ולהתכסות בצעיף. עכ"ל החו"י. כ"כ הבא"ה בשם שו"ת מהר"י הלוי אחיו של הט"ז ס' ט. והשבו"י חולק עליו דבודאי ארוסה פטורה דכך משמע מהש"ס כתו' ריש פ"ב. וכ"כ שו"ת יחיה דעת ח"ה ס' סב ע"ש. אבל באמת משמע מהחו"י דמעיקר הדין מסכים דארוסה פטורה אלא מטעם מנהג שלא תשתנה משאר נשים נשואות וכיון דאין לנו זמן בין אירוסין ונישואין אם היא לא נתכסה ראשה הנשואות ג"כ תבא לכסות ראשן שלא תדעו לחלק. ואמאי מעיקר הדין ארוסה פטורה מכיסוי הראש ?

ג. בתולה

כדי להבין הסוגיא צריך להבין למה הבתולות פטורים. וכן איתא בפירוש בהרא"ש (ברכות פ"ג סי' לז) וז"ל אמר רב ששת שער באשה ערוה בנשים שדרכן לכסות שערן אבל בתולות שדרכן לילך פרועות מותר לקרות כנגדן. עכ"ל. וכ"כ המרדכי (פרק מי שמתו רמז פ') בשם הראב"ה וההגהות מיימוניות (הל' ק"ש פ"ג אות ס). וכן מובא בטוש"ע או"ח ס' ע"ה סעיף ב. אף שמשמע מהרמב"ם וטוש"ע הנ"ל שחייבות, כל נ"כ על הש"ע (הב"ש וח"מ וב"ה) הנ"ל בפה אחד פירשו דמיירי בבעולה או גרושה או אלמנה. ואף להמג"א שלא ניתא ליה לעשות אוקימתא בש"ע מסכים לדינא שמדאור' בתולות פטורות ואף שחידש דין לגבי קליעת שער זהו רק מדין דרבנן או מנהג משום צניעות אבל קשה לדוחק פשט המג"א בתוך הגמ' וראשונים כמ"ש השבו"י ויצחק ירנן על הרמב"ם פכ"א מא"ב וגם למ"ב לס"ל כמג"א להלכה. ועוד מצאתי לבאר שבע (שהובא בכנסת הגדולה לטור אה"ע ס' כא ס"ק ט) בשם חכם אחד שתירץ דבחצר ובבית מותר לבתולות לילך פרועות ראש ורק בשוק מדין צניעות כתב הרמב"ם שלא תלכנה פרועות ראש ואינו בכלל ענין הגמ' שמייירי בנשואות. וכ"כ היצחק ירנן הנ"ל. ול"ז יש דין כיסוי ראש לבתולה בשוק אבל רק מדין מנהג. אבל לעיקר הדין למה פטורות לא מצאתי בפירוש בראשונים. ומה הטעם ?

ד. כלה בליל חופה

אלא שבמג"א ס' עה סק"ג כתב וז"ל ומ"מ צ"ל דפנויה לא מתסרי מדאורי' דא"ת דקרא איירי גם בפנויה א"כ גם בגילוי הראש תהא אסור'

לילך דמהכא ילפינן בכתובות פ"ז שלא תלכנה בנות ישראל בגילוי הראש אלא ע"כ קרא לא איירי בפנויה רק שמדת צניעות היא לבתולות שלא לילך כן. עכ"ל. אגב אורחא צ"ל דפליג המג"א על הב"ח, ח"מ, והב"ש ס' כא במאי שכתב המג"א דבתולה מדרבנן צריכה לקלוע שערה. וכן משמע מהמ"ב ס' עה ס"ק יב שלא ס"ל כהמג"א. אף שמצינו שיש שהקשו על עיקר התיריך של המג"א כמ"ש המחיצת השקל שם וספר יהושע שאביא להלן, אבל במאי שכתב שבתולות פטורות מה"ת משום דלא איירי ביה קרא מסתבר מאד. וכן משמע מהב"ח (אה"ע ס' כא) וז"ל צריך לומר [הא כתב הטור פנויה] דבפנויה בעולה קאמר אבל הבתולות אינן באזהרה. עכ"ל.

ואם כנים הדברים, יוצא שהנשואה שלא נבעלה עדיין ג"כ פטורה משום דג"כ אינם בכלל דין של סוטה כמו שמצינו בגמ' סוטה כד: מבלעדי אישך – משקדמה שכיבת בעל לבועל, ולא שקדמה שכיבת בועל לבעל! ע"כ. וסיעתא לדברינו מדברי המהר"י הלוי ס' ט שרצה להוכיח מהרא"ש וז"ל שאפילו אחר החופה ביום ראשון מז' ימי המשתה מותרת בפריעת ראש בפני רבים עכ"ל. ואפשר לומר דוקא ביום ראשון לפני הבעילה בלילה דאז באה לכלל פרשת סוטה. אבל באמת אח"כ המהר"י הלוי מדייק מגמ' סוטה הנ"ל להפך ממה שכתבנו ומסיק דמשום הכי ארוסה צריך לכסות ראשה ולפי השבות יעקב הנ"ל שמקיל לארוסה יש לדחות ראיתו ע"ש וצע"ק.

ואף באמת ראיתי לר' מיכאל ברודי (באתר TorahMusings) שהביא תשובת ר משה פיינשטיין להר' אהרן טנדלר שלא נדפס עדיין (והיה צריך להיות נדפס בס"ד באג"מ או"ח ח"ו ס"ג) שאמת מותר לכלה בליל חופתה לפני ביאה לילך בגילוי שערה משום עד הכי לא מקרי בעולה וז"ל החיוב לכסות ראשה תלוי באם היא בתולה או בעולה כדאיתא בפירוש במשנה כתובות דף ט"ו ע"ב דבתולה יוצאת בראשה פרוע. עכ"ל. ומשמע כדברי דהכל תלוי בשם בעולה ואפ' דהטעם הוא משום דרק בעולת בעל בכלל דין סוטה דקרא. אבל באמת מח' רבה היא ופסק בשו"ת יחזה דעת (ח"ה ס' סב) דמיד אחר היחוד הכלה חייבת בכיסוי ראש ע"ש.

ה. ראיות לדרכינו

לפי דרכנו ניתן להסביר ענין אחר למה רק ברה"ר אסורה מדאורייתא כמ"ש הבית שמואל אה"ע ס' קטו ס"ק ט דכל ענין של קלתה במבוי זהו רק דת יהודית ולא דת משה. ולמה? לפי דברינו אפשר לומר דקרא של גילוי שערה הסוטה מיירי בבית המקדש שהוי מקום שהרבים מצויה שם,

הכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם, וכל שאינו רה"ר גמור אינו דאורייתא. ואח"כ שמחתי לראות שו"ת בני בנינים (ריש ח"ג ס' כא) שנתקשה בזה דאם הלימוד ממשכן א"כ נלמד רק לגילוי שער בבית הכנסת דומיא דמשכן, אבל נ"ל דאינו קושיא כלל דניתן ללמוד מדרשא רק מה שמסתבר כמ"ש התוס' (כתוב' עד. ד"ה תנאי), ובסוף דבריו בס' כג חזר לומר כדברינו דמיירי קרא ברה"ר דומיא דמשכן. ויש לעיין עוד בזה.

אחר כך מצאתי סברתנו באמת הובא בספר יהושע לר' אברהם יהושע העשיל הרב במזיבוז' שנרצח בשואה הי"ד בס' פט (והובא באוצר הפוסקים כאן) וז"ל והיכן מצינו נחלק ביניהם שזהו מותרת לילך בפרועו' ראש וזהו אסורה אף באמת ופרע ראש האשה מיירי בנשואה דהא בסוטה כתיב וסוטה על כרחך בעולה הוי דצריך שתקדים שכיבת בעל לבועל ונשואה הית דארוסה אין משקין אותה. עכ"ל. ושמחתי שכיוונו לדבריו הקדשים. אבל אח"כ חזר בו משום דקשה ליה הא דאלמנה דאינה בכלל סוטה וחייבת. וכבר תירצתי לעיל דכיון שהיתה בכלל שוב לא תצא או דאיסור פריעת ראש לאלמנה רק מדרבנן. ובקדש חזיתיה לשו"ת בני בנינים (ח"ג ס' כג) שכתב בפירוש הסברא שלנו לפטור נשואה שלא נבעלה משום דאינו שותה אבל נתקשה בזה משום דגם אשת סומא ואשת חיגר אינן שותות וכדומה ולי נר' לא קשה כלל דרק ניתן ללמד מדרשה כל מה שמסתבר לומר כמ"ש התוס' (כתוב' עד. ד"ה תנאי). וע"ש.¹

לפ"ז אפשר לומר שגם האנוסה וארוסה פטורות משום דלא איירי בהן קרא כלל משום דקרא ופרע את ראש האשה איירי בסוטה ואנוסה וארוסה מופקעות מפרשת סוטה שאף פעם לא היתה נשואות. אלא א"כ למה האלמנה והגרשה חייבות? אפשר דהוי רק חיוב מדרבנן משום צניעות כמ"ש האג"מ אה"ע ח"א סי' נז, ואפי' את"ל חייבת מדאורי' י"ל שאיירי בהם הקרא כיון שהוי בכלל הפסוק כאשר היו נשואות אע"פ שעכשיו אינם בכלל הפרשה, כיון דאתי לכלל תו לא פקע. אבל אנוסה וארוסה לא היתה בכלל החיוב מעולם.

¹ באמת מודה אני שיש מחלוקת גדולה בין פוסקי זמנינו דיש שכתבו להקל או ליתן סמך למנהג כמ"ש הגרשז"א (אשי ישראל פנ"ה ס"ק עז), ויש אומרים בשם ר' משה פיינשטיין, שו"ת בני בנינים (ח"ג סי' כג), ר' אהרן קטלר (בכתב עת Journal of Halacha and Contemporary Society – Fall 2014 נכתב ע"י ר' דוד פינברג וע"ש באריכות וצינונים) ויש דתפקו נגדו כמ"ש היביע אומר (ח"ו סי' יד ח"ד). ויש לעיין עוד להלכה למעשה.

ו. עוד דרך בסוגיא זו

אולם, באמת יש דרך אחרת בסוגיא זו שהביא הספר יהושע שזהו שהכל תלוי על המנהג של בנות ישראל כמו שמשמע קצת בדברי רש"י כתוב' עב. ד"ה אזהרה בלשונו השני שכתב שהוא עיקר וז"ל מדכתיב ופרע מכלל דההוא שעתא לאו פרועה הות שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש. עכ"ל. וז"ל ספר יהושע והכלל כי בזה תלוי גילוי הערוה אם הוא דרך לכסות בנשים והיא מגלה ה"ז ערוה, אבל באם לא היה דרכן לכסות לא הוי בגדר ערוה כלל שכולם רגילים לילך בדבר א' בגילה. עכ"ל. ולפי דרכו הביא ראיות מהרא"ש פ"ג מס' ברכ' והמרדכי פ' מי שמת והגהות מיימון פ"ג מהל' ק"ש הנ"ל דשער של בתולה אינה נקרא ערוה משום דאין הדרך לכסותם. ויש להקשות עליו מסוגיא בהמדיר דמשמע דיש ענין דת משה מד"ת ורק מה שנקרא דת יהודית תלוי במנהג בנות ישראל. וגם באמת לענ"ד יש לחלק דרך לגבי ק"ש כל שרדכו לגלות אינו נקרא ערוה משום דליכא הרהור, אבל לגבי איסור פריעת ראש י"ל דרחמנא גילא לנו חשיבות הצניעות והגדרתה לפי רצון ה' וזאת התורה לא תהא מוחלפת, וכל המשנה ידו על התחתונה. וכבר נפרץ סברא זו בבית המדרש. וכן משמע להדיא מערוך השולחן או"ח ס' עה ס' ז דמקיל לגבי ק"ש בזה"ז, אבל בע"ש אה"ע ס' כא ס' ב הביא הדין של כיסוי שער אף בזה"ז ומשמע שיש לחלק כמ"ש.

איברא דמצאתי שיש שפירשו ופסקו כסברת הספר יהושע דהכל תלוי במנהג בנות ישראל ביד הלוי לר' יצחק הורוויץ על ספר המצוות להרמב"ם (עשה קע"ה). ובדרך אגב שמעתי ממו"ר הרה"ג ר' צבי שכטר שליט"א דלא סבירא ליה כהאי סברא כלל. ע' שו"ת וישב יוסף (יו"ד ס' א) שגם ס"ל דהוי תלוי במנהג ישראל אלא שא"א לבטל מנהג כזו משום דהוי מנהג כל ישראל מיום מתן תורה, וגם דהוי מנהג שיש בו צד איסור, ועוד טעמים הרבה ע"ש. ובפירוש מרן ר' עובדיה יוסף זצ"ל ביחוד דעת ח"ה ס' סב כתב וז"ל והדבר ברור שאיסור זה, כמו כל שאר איסורי תורה, נוהג לעולם, ואין חילוק בין זמן לזמן ובין דור לדור ובין מקום למקום, וכמו שכתב הרמב"ם (בפ"ט מהל' יסודי התורה ה"א) שאחד מעיקרי הדת והאמונה, שהתורה נצחית לעולמי עד, ולא תשתנה בשום זמן ח"ו, שנאמר והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת. עכ"ל. ומשמע דלא ניחא לומר דסברא הלכה

זו תלוי במנהג ויכול לשנות וא"כ צריך לחזור כדשנינן מעיקרא למה
הבתולות פטורות משום דלא מיירי בהם הקרא. ולא באתי אלא להעיר,
וה' יאיר ענינו בתורתו הקדושה.²

² למדתי קצת סוגיא זו עם החברותא רב דניאל יארוס.